

References

1. Complete Collection of Laws of the Russian Empire since 1649 (1830). V. II. 1676-1688. Saint Petersburg (in Russ.).
2. Krykun, M. (1993). Administrative-territorial structures of Right-Bank Ukraine in the 15-18th century. The boundaries of Voivodeships in the light documents. Kyiv (in Ukr.).
3. Andrievskii, A. (1883). Historical materials. From the archives of the Kyiv gubernatorial government. Kyiv (in Russ.).
4. Solodar, O. (2003). Essays on the History Chyhyryn. Cherkasy: Vidlunnia-Plius (in Ukr.).
5. Shcherbina, V. (1905). Ukrainian Starostwa on lustration 18th century. In Archive South-West Rus. S. VII. V. III. (1-22 pp.). Kyiv (in Russ.).
6. Archive South-West Rus, published by the Interim Commission for parsing of ancient instruments, established at the Kyiv, Podolsk and Volyn Governor-General (1905). S. VII. V. III. Kyiv (in Russ.).
7. Pokhilevich, L. (1864). Tales of the inhabited areas of the Kyiv governorate or statistical, historical and church notes of all the villages, countries, towns and cities within the governorate area. Kyiv (in Russ.).
8. Rulikovski, E. (1880). Cherkasy. In Geographical Dictionary of the Polish Kingdom and other Slavic countries (802-808 pp.). V. I. Warsaw (in Pl.).
9. Shamrai, S. (1929). The history of the population of Steppe Ukraine in the 18th century. (Krylivschyna and Lyzavetchyna). Zapysky istorychno-filolohichnoho viddilu (Notes historical and philological department, 207-302 pp.). V. 24. Kyiv (in Ukr.).
10. Markina, V.A. (1971). Peasants of Right-Bank Ukraine. The end of the 17th century – 60 years of 18th century. Kyiv: Publisher University of Kiev (in Russ.).
11. Marynovskiy, Yu. & Udovik, I. (2008). Archival documents Respecting H. Potemkin's of Smila Real Estate (Smilyanschynu) (1787-1796/1797): Another treatment. Arkhivy Ukrainy (Archives Ukraine). (96-127 pp.). V. 5-6. Kyiv (in Ukr.).
12. Krykun, M. (1992). County division of the Kyiv Voivodeship in the last third of the 16th and 18th centuries. In Historical and Geographic Research in Ukraine (68-84 pp.). Kyiv (in Ukr.).
13. Krykun, M. (2008). Bratslav Voivodeship in 16th – 18th centuries: Studies and Source Materials. Lviv: Ukrainian Catholic University (in Ukr.).
14. Antonovich, V. (1991). A Brief History of Cossacks. Kyiv (in Ukr.).
15. Kulish, P. (Ed.). Notes on Southern Rus (1994). Kyiv: Dnipro (in Russ.).
16. Smolii, V.A. (1978). The reunification of Right-Bank Ukraine with Russia. Kyiv: Naukova Dumka (in Ukr.).
17. Essay of the history of Uman (from ancient times to the 60 years of the 20th century) (2001). Kyiv (in Ukr.).

V. V. Masnenko

ADMINISTRATIVE-TERRITORIAL AND ECONOMIC-PROPRIETARY STRUCTURES OF THE RIGHT-BANK CHERKASY REGION IN THE 18TH CENTURY

Introduction. The problem to be studied concerns the important characteristics of the region of the Right-Bank Ukraine as part of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the 18th century.

The purpose of the article is the reconstruction of the administrative-territorial structure and economic-proprietary structure of the southern part of Kyiv Voivodeship and the eastern part of Bratslav Voivodeship during the 18th century.

Results. The administrative-territorial and economic-proprietary structures of the Right-Bank Ukraine in the 18th century were studied, in particular, the process of colonization of the southern part of Kiev and the eastern part of Bratslav Voivodeships, recovery and transformation of the county

government, the characteristic local Starostwa: Cherkasy', Chyryryn', Korsun', Kanev' and others. In addition, we stood out value magnate possessions: Potocki, Lubomirski, Yablonovski, Sangushkiv.

The Originality of the research is in the complex approach to the analysis of investigated region, in particular, the change of some owners of Starostw and estates.

Conclusion. Features of the territory were determined by its border status and dramatic history of previous times associated with repeated change of state status and enormous demographic losses. In the early 18th century the primary task in life of the region was to restore land ownership and re-colonization by the exemption of settlers from taxes and duties. Later, in the area the royal possessions were formed that existed in the form of administrative and economic units – Starostwa and especially powerful magnate estates. At the beginning of the century the administrative system that existed before Khmelnytsky was restored, but for a long time there were disputes, including the territorial demarcation. Only a Great (Four-year) Sejm commenced territorial reform, which remained uncompleted.

УДК 94:329.14(477.46) «19»

О. М. Федьков

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ СПІЛКИ РСДРП НА ЧЕРКАЩИНІ В 1905 – 1907 рр.

Розкрито, що у 1905 – 1907 рр. у місті Черкаси та повіті набув широкого розмаху соціал-демократичний рух. Починаючи з березня 1906 р. місцеві осередки РСДРП підпорядковувалися Українській соціал-демократичній спілці. Черкаська організація була однією з найпотужніших у складі Спілки. Вона використовувала різноманітні форми та методи революційної роботи. Результатом діяльності УСДС став високий рівень соціал-демократичної свідомості черкаських робітників і селян, рух яких набув плановірності та організованості.

Ключові слова: Російська соціал-демократична робітничка партія, меншовизм, Українська соціал-демократична спілка, Спілка, УСДС, Черкащина, революція, робітники, селяни.

Постановка проблеми. Доба першої російської революції стала часом завершення формування Російської соціал-демократичної робітничої партії (РСДРП). Затяжка процесу партійного будівництва зумовлювалася низкою чинників. Найперше, російські марксистки, як й інші політичні партії, діяли нелегально в умовах авторитарного самодержавного режиму романівської імперії. Це ускладнювало функціонування РСДРП, накладало відбиток на її структуру та характер діяльності. По-друге, труднощі в розбудові партії пояснюються також внутрішніми причинами. Організаційний розкол, який відбувся на II з'їзді, призвів до гострої міжфракційної боротьби більшовиків і меншовиків та вибудовування ними паралельних структур. В українських губерніях Російської імперії більшим впливом користувалися організації меншості РСДРП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історія меншовизму в Наддніпрянській Україні перебуває лише на початковій стадії дослідження. На сьогодні маємо лише окремі монографічні дослідження [1; 2; 3], в яких побіжно розглянуто діяльність меншовиків

та декілька дисертаційних робіт із проблеми [4; 5; 6]. Українська соціал-демократична спілка утворилася на межі 1904 – 1905 років унаслідок розколу Революційної української партії й через місяць, 2 (15) лютого 1905 р. увійшла до складу РСДРП на автономних підставах. Від початку перебування у складі російської марксистської партії Спілка поділяла меншовицькі теоретичні засади, стратегію та тактику боротьби [7; 8; 9;]. Згодом УСДС перетворилася в потужне регіональне об'єднання російських соціал-демократів. Однак діяльність місцевих спілчанських організацій до цих пір вивчено слабо.

Метою статті є з'ясування основних фактів діяльності Спілки у місті Черкасах та однойменному повіті в період першої російської революції.

Виклад основного матеріалу. На початку революції 1905–1907 рр. найбільший осередок російських соціал-демократів у регіоні, черкаський, входив до складу міцного регіонального меншовицького союзу – Київської провінційної організації. З початку 1906 р. вона іменувалася Південним провінційним бюро РСДРП. Ця організація поширювала свій вплив на Київську, Волинську, Подільську, Чернігівську та Полтавську губернії [10, 1]. Про рівень впливовості цього союзу засвідчували дані, наведені у доповіді делегата Київської провінційної організації на другій всеросійській конференції меншовицьких комітетів РСДРП у листопаді 1905 р.; в її організаціях нараховувалося 2400–2500 організованих членів, а в сфері її впливу перебувало не менше 100 тис. осіб [10, 44]. У добу революційного піднесення у жовтні – грудні 1905 р., відбувалося повсюдне чисельне зростання партійних осередків [10, 44]. Збільшення чисельності та впливовості груп російських соціал-демократів було характерне і для Черкащини.

У 1905 р. у регіоні найактивніше діяли соціал-демократичні осередки в місті Черкасах, містечках Городище, Сміла та на станції Бобринська Черкаського повіту [11, 21-35; 12, 1, 3, 6-9, 12; 13, 433; 14, 11; 15, 158-159]. Вони, за даними жандармів, здійснювали агітаційно-пропагандистську роботу серед робітників, селян і солдатів в дусі партійної програми та розглядали питання поточної політики. Основна мета діяльності цих та інших організацій у губернії, як стверджував начальник Київського ГЖУ, «полягає в заміні існуючого державного ладу (самодержавства) конституційним правлінням, у набутті робітничим класом і селянським населенням політичних та економічних прав» [11, 20].

У добу відкритого протистояння революційних сил із самодержавством, окреслилася тенденція до подолання партійного розколу та згуртування соціал-демократичного руху. В низових партійних організаціях лунали голоси за подолання розбрату та консолідацію всієї соціал-демократії в межах романівської імперії. Партійці виступали за об'єднання в складі РСДРП марксистських партій і спілок націй, які входили до складу держави та висловлювали побажання, «щоби майбутній ймовірний з'їзд мав загальнопартійний характер, а не міжфракційний» [10, 45].

Показово у цьому сенсі виявилася позиція регіональної організації «Рабочая воля», яка діяла у Черкасах. Вона займалася консолідацією соціал-демократичного руху на міському рівні. «Рабочая

воля» опублікувала єврейською мовою декілька прокламацій та «займалася фактичним об'єднанням на місяць партійних працівників [РСДРП] і бундівців» [10, 45]. Видруки цього партійного осередку поширювалися у Київській губернії [16, 1]. Діяльність черкаської «Рабочей воли» стала одним із чинників, який спонукав функціонерів Київської провінції до інтеграційної позиції. Вони були впевнені, що об'єднання ворогуючих фракцій призведе до зростання авторитету РСДРП [10, 45].

У жовтні 1905 р. у містечку Сміла, як засвідчує лист діяча місцевого осередку РСДРП «Льва» з Лук'янівської тюрми, що потрапив у руки жандармів, відбувалися бурхливі з'явиська. Великий вплив на події в містечку мав всеросійський страйк залізничників, до якого приєдналися робітники станції Бобринська. Вістка про маніфест 17 жовтня 1905 р. «стала ще більшим імпульсом до енергійнішої роботи серед місцевих і навколишніх робітників і селян» і мала колосальні результати. Масова агітація розпочалася велелюдним мітингом на станції Бобринська. Виступ соціал-демократа на ньому викликав усезагальне захоплення. Надалі мітинги відбувалися щотижня. Лише наприкінці жовтня місцева влада оговталася та за допомогою драгунів розігнала мітингарів. З цього приводу смілянська організація РСДРП випустила листівку. Надалі, після недопущення в Смілянському народному домі, двохтисячний мітинг знову пройшов на станції Бобринська. Події в Смілі набули кульмінації 16 грудня 1905 р., коли розпочався загальноміський страйк; зачинилися магазини, припинили роботу ремісничі майстерні. Проте арешт головних революціонерів, зокрема й автора листа, та ув'язнення їх в Черкаській та Київській в'язницях перешкодили подальшій ескалації подій [15, 158-159].

У Черкасах соціал-демократи спрямовували свою роботу на нечисельний міський робітничий клас. Вони націлювали місцевий пролетаріат на створення робітничих організацій. Під впливом вістки про створення та діяльність Санкт-Петербурзької ради робітничих депутатів, за даними діячів Київської провінційної організації РСДРП, у Черкасах утворився зародок такої ради [10, 45]. Зазначений факт засвідчував про зростання політичної свідомості робітничого класу, авторитету російських соціал-демократів у його середовищі.

Тим часом, у російському соціал-демократичному русі відбувалися консолідаційні процеси, що знайшли вияв в українських губерніях імперії. Починаючи з осені 1905 р. Українська соціал-демократична спілка, яка до цих пір працювала головно на селі, стала перетворюватися на потужну регіональну організацію РСДРП. Початок цьому процесу поклала її Листопадова конференція, що прийняла статут організації та обрала керівний орган – Головний комітет. Тоді ж розпочалося об'єднання Спілки з Південним провінційним бюро РСДРП, організації якої діяли паралельно на тих же чи суміжних теренах, але переважно в містах і містечках. Цей процес в основному завершився в березні 1906 р. на об'єднаній конференції Української соціал-демократичної спілки та Південного провінційного бюро РСДРП. Згодом за організацією закріпилася назва Українська соціал-демократична спілка РСДРП [17, 154; 18, 2]. З цього часу російські соціал-

демократичні організації міста Черкаси та повіту підпорядковувалися Головному комітету Спілки.

Представник цієї організації, виступаючи на конференції південних організацій РСДРП, зазначав: «Об'єднання це дало дуже добрі плоди». Роз'яснюючи виголошену тезу, спілчанин зазначив, що до цього часу робота в провінційних містах і містечках мала «дуже в'ялий характер». Об'єднання відкрило нові перспективи; разом із сільським населенням організації «стають силою», пожвавлюється робота. Кадровий потенціал місцевих партійних працівників став використовуватися повніше та доцільніше [19, 26]. Покращення партійної роботи виявилось помітним і на Черкащині.

У середині березня 1906 р. у містечку Сміла жандарми затримали А. Калениченка та В. Галушенка, в яких виявили різноманітні соціал-демократичні видання з відбитком штемпеля «Смелянская социал-демократическая организация – Искра». Перший із затриманих визнав, що він «революціонер» і прибув у містечко для ведення агітаційно-пропагандистської роботи та збору пожертв на революційні потреби. Обшукуючи другого, виявили букви друкарського шрифту та револьвер [20, 1201].

Одним із важливих складових успіху Української соціал-демократичної спілки РСДРП стала її потужна видавнича діяльність. Видруковані та поширені в регіоні функціонування листівки та брошури, адресовані до різних категорій населення, з позицій революційної соціал-демократії пояснювали поточні події та спонукали до боротьби за політичні та соціальні права. Черкаська організація в своїй агітаційно-пропагандистській діяльності належала до найактивніших. Увечері 26 квітня 1906 р. у Черкасах поліція затримала у батьківському домі наборщика Л. Белявського за роботою на примітивній друкарні Черкаської організації РСДРП. Там же виявлено кілька десятків свіжовидрукованих листівок останньої, датовані квітнем 1906 р. У відозві «Первое мая» робітників закликали одноденним страйком відсвяткувати день пролетарської солідарності та вести боротьбу з капіталістичним гнобленням. Прокламація «К солдатам», видана соціал-демократичною військовою групою, закликала «солдатів не бути катанами народу» і разом із ним боротися з урядом [21, 2]. Звісно, зазначені видання адресувалися робітникам і солдатам, яких спілчани закликали до боротьби з царизмом. Водночас, агітаційно-пропагандистська робота велася й серед селянства. Наслідком усієї цієї діяльності стало те, що на конференції південних організацій РСДРП у вересні 1906 р. делегат Спілки відзначив «революційні настрої» в Черкаському повіті [19, 25].

На заклик святкувати 1 травня 1906 р. відгукнулися робітники Черкаського цукрового заводу. Організаторами незаконної сходки стали Райхман, Левін і Вольський, яким удалось зникнути, та Д. Латиш, П. Горінов, К. Дітяшев, П. Бугай і В. Маліков. Останній скликав робітників на зібрання, що відбувалося на березі Дніпра. На ньому невідомі оратори виголошували промови перед присутніми. Робітники вели себе зухвало й проігнорували вимогу поліцейського пристава 2-ї частини м. Черкас І. Скорохода, який наказував їм розійтись. Д. Латиш до того ж «пожартував» з чиновником: «Чи не

бажаєте напитися води з Дніпра?» Лише з прибуттям роти солдатів учасники сходки «розсіялись» [22, 69-71].

Радикалізації суспільних настроїв на Черкащині сприяла діяльність «лівих» членів Державної думи. Про це засвідчив доповідь Київського губернатора, який повідомляв про офіційно дозволену 25 червня 1906 р. зустріч депутата Вирового з робітниками Черкаського цукрового заводу. Народний обранець мав повідомити «про стан справ у Думі». На зібрання зійшлося до 2000 осіб, «переважно єврейської молоді – чоловіків і жінок, які не належали до [складу] робітників» [23, 1]. Оратор заявив, що Державна дума вимагає відставки міністрів і називав останніх «казнокрадами, погромниками, вбивцями, які, не бажаючи випустити владу з своїх рук, пригнічують народ». Він докоряв останнім за відмову оголосити амністію політичним в'язням та надати «землю і волю». Окрім того, він вказав на наявність «значного землеволодіння в місцевого поміщика Балашова, якого, на його думку, необхідно знищити». Наприкінці своєї революційної промови Вировий закликав «робітників допомогти Думі в боротьбі з Урядом» [23, 1]. Ми детально описали зустріч депутата з черкаськими виборцями у зв'язку з тим, що в добу реакції він став членом Української соціал-демократичної спілки. Однак, його діяльність мала й тійовий бік; колишній депутат Вировий виявився агентом охоранки.

Активність Української соціал-демократичної спілки змусила таємну поліцію зосередитися на боротьбі з нею. У вересні – листопаді 1906 р. жандарми здійснили арешти низки спілчанських діячів, у яких виявили матеріали з листування організацій. Однак, найбільшим їхнім успіхом став арешт 18 жовтня 1906 р. члена ГК С. Завадського та студента Й. Сорокера з низкою адрес і явок Спілки [24, 68]. Завдяки цьому жандарми встановили імена найбільш активних діячів організації в різних українських регіонах, зокрема й на Черкащині. У Черкасах активістами виявилися Ш. Ямпольський, вчителька Є. Квапінська, Ц. Гінтер, О. Лисенко, Є. Кесяненко, Г. Кроткевич, Г. Кроткевич, Я. Соколовський, Каневський, у містечку Городище – вчителька Т. Ротар, А. Шушкевич, П. Гудзь, у містечку Сміла – Я. Водяних, Г. Никифоренко, вчителька Ю. Зеленська, І. Калинович, студент С. Турович, містечку Межиріч – Г. Коцюжний, А. Багараш, Р. Слущкий, Б. Гольдман, у селах Василиця, Возове, Дробівка, Кам'янка Шелепукської волості та Райгород називались імена місцевих селян-членів УСДС, а в Лозанівці – ще й учителя М. Лугового [25, 9]. Отже, зазначені дані засвідчують, що в Черкасах та повіті існувала розгалужена мережа організацій Спілки. У місті та містечках повіту поряд із українцями активно працювали євреї, а в селах – українські селяни. Звертає на себе увагу й те, що учительство також долучилося до роботи в спілківських організаціях Черкащини.

У 1907 р. увесь регіон функціонування УСДС поділявся на райони, терени яких не співпадали з офіційними адміністративно-територіальними одиницями. Черкащина належала до Південно-Київського району. Характеризуючи діяльність у Черкасах революційних організацій, до яких належала і Спілка, начальник Київського ГЖУ повідомляв, що вона «вельми обмежена». Сильну противагу

соціалістичним партіям складала місцеві землекопи, так звані «грабарі». Останні, стверджував жандарм, «завдяки своєму економічному становищу тримають у своїх руках робітників» [26, 29]. Крім того, він відзначав «умиротворяючу» роль чорносотенних «Союза русского народа» та «Союза русских рабочих» [26, 29]. Попри це, Українська соціал-демократична спілка продовжувала активно діяти в регіоні.

Наприкінці січня 1907 р. у руки жандармів потрапили два листи, адресовані в Черкаси спілківському діячу В. Малікову [27, 319]. Вони містили цінну інформацію про діяльність організації. Якесь Соня, виходець із черкаського осередку Спілки, 24 січня повідомляла адресату, що з отриманих від організації 1200 руб. 100 передано в Головний комітет, на 800 закуплено і передано в Черкаси 40 револьверів, а на 300 руб. «Карпом» (І. Сорокером – О. Ф.) затіяна «з дозволу ГК крупна експропріація», яка не вдалася. У другому листі Соні від 26 січня обмірковувалося декілька проблем, пов'язаних із виборами до II Державної думи. Черкаським товаришам пропонували, щоб робітники-виборщики, які перебували під їхнім впливом, перед участю в губернському з'їзді зв'язалися з представниками Спілки в Києві [27, 258-261]. Отже, партійні кошти Спілки використовувалися на революційні заходи; придбана зброя могла бути використана для збройної боротьби з владою, а експропріації, за їх успішного проведення, могли зміцнити фінансове становище організації. Водночас, УСДС ретельно займалася передвиборчою діяльністю, яка, врешті, дала позитивні результати; п'ять її представників обрали депутатами Державної думи [24, 64].

Ім'я В. Малікова часто згадується в документах таємної поліції. В одному з них називаються особи, з якими він тісно співпрацював у Спілці. Прикметно, що серед названих семеро євреїв, зокрема й черкаський міщанин, соціал-демократ із 1890-х рр., в майбутньому відомий діяч більшовицької партії, голова петроградської ЧК М. Урицький [27, 317].

4 березня 1907 р. у Черкасах відбувалася сходка 20 членів місцевого осередку УСДС, «молодих людей євреїв і росіян» (до складу останніх традиційно зараховували й українців) під керівництвом колишнього народного вчителя М. Борзовського. Останній з'явився у місті наприкінці лютого і, за даними таємної поліції, був саме тією особою, яку відрядив ГК Спілки для проведення підготовчих робіт із скликання загальнопартійного з'їзду РСДРП. Завдяки агентурним даним, про зібрання стало відомо помічнику начальника Київського ГЖУ в Черкаському повіті полковнику Степанову й усіх його учасників затримали. Київський губернатор в адміністративному порядку піддав арешту затриманих на різні терміни ув'язнення, проте організатору сходки вдалося зникнути [26, 28; 28, 51]. Зазначена невдача не зупинила спілчан.

Представник Черкаської організації Спілки «Авраам» 16 квітня повідомляв ГК про отримання партійної кореспонденції (циркулярних листів № 1 і 2) та про готовність прийняти районний з'їзд, на якому передбачалося обрати делегата на V з'їзд РСДРП. Він повідомляв про сприятливі «поліцейські умови» та паводок, «яким ми думаємо скористатися для р[айонного] з[їзду]». «Авраам» інформував також,

що є квартири та місця в готелях для 30 делегатів і помешкання для засідань (щоправда, оскільки вода в Дніпрі прибувала, існувала небезпека, що останнім не можна буде скористатися). Він зазначав, що шукатимуть запасну квартиру і коли знайдуть, то відразу ж відправлять на Жилянську телеграму: «можливо» [28, 57]. Врешті, спілчани провели в Черкасах передвиборчу районну конференцію, на якій обрали делегатом на V з'їзд РСДРП, за агентурними даними таємної поліції, місцевого працівника під псевдо «Грицько» або «Пантилей» [28, 25].

24 квітня поліцейський городовий Черкас Гонтар у нічному дозорі затримав Л. Шліозберга, в якого при обшуку виявив каучукову печатку «Черкасская организация РСДРП» з подушкою для неї та червоними чорнилами. Помічник начальника Київського ГЖУ в Черкаському повіті за зазначеним фактом порушив дізнання проти затриманого. Проте прокурор Київської судової палати вважав, що одного факту виявлення печатки недостатньо для звинувачення Л. Шліозберга в приналежності до цієї організації [28, 1, 3, 6].

Жандармами зафіксовано низку фактів агітаційно-пропагандистської діяльності як усної, так і шляхом поширення видань соціал-демократів. У містечку Сміла, наприклад, невідомо ким розповсюджувалися листівки Української соціал-демократичної спілки «О земле» [29, 7]. Однак, у с. Сунки агітатори діяли відкрито та зухвало; за даними жандармів, сільські хлопці Кушовенко, Киченко, Світко та Куриченко, «перебуваючи в п'яному вигляді», прийшли до лавки з червоною хусткою на довгій палиці з написом «Земля, воля і свобода». При цьому Кушовенко, звертаючись до юрби, зазначав, що «народу дана свобода і воля, вимагайте ще землі!». На зауваження відставного солдата Лимаря «припинити безлад», промовець вступив із ним у дискусію. Кушовенко запитав солдата «Ти кому служиш?», і коли той відповів «Царю і Богу», то зауважив: «Ні, ти присягав, щоб убивати батька, Бога на світі немає, а таких як Цар повибивають до одного» [30, 1-2]. Зазначений факт засвідчував, що соціалістична пропаганда на Черкащині давала результати; серед частини селян поширювалися революційні та атеїстичні настрої, а монархічна влада втрачала віками формований ореол «святості».

Під керівництвом Української соціал-демократичної спілки зростав рівень політичної свідомості та організованості селянства. Про це зазначав один із провідних спілчанських публіцистів, співробітник газети «Киевская мысль» О. Скринніков у рукопису «Селянський рух в Південно-західному краї», який вилучили в нього жандарми під час арешту 18 січня 1907 р. У ньому зазначалося: «В теперішній момент хвиля сільськогосподарських страйків охопила майже цілком Київську, Подільську, Полтавську, частково Чернігівську та Волинську губернії і «вражала своєю свідомістю, організацією, стійкістю» [27, 199]. Як приклад високої свідомості й організованості, спілчанин називав черкаських селян. «Першим поривом селян окремих сіл Черкаського повіту, – зазначав він, – було утворення виборного комітету селянських депутатів від села, після чого вони звернулись до організації «Спілки» з проханням керувати ними у випадку виступу» [27, 199].

Очевидно, ще до цього між хліборобами проводилась певна освідомлююча робота, яка зумовила побачену автором планомірність і організованість селянського руху.

У 1907 р. таємною поліцією встановлено імена нових спілчанських активістів і виявлено факти їхньої роботи. У містечку Матусів діячкою УСДС була Р. Фролькіс. З'ясовано, що вчитель Смілянського залізничного училища В. Бахір був «видним діячем» місцевої організації Спілки й здійснював її конспіративне листування. Активісти УСДС Й. Меленкевичі С. Добровольський працювали в залізничних майстернях станції Бобринська. З'ясовано приналежність до організації аптекарського помічника М. Дацковського. В А. Діжура, що проживав у дворі Черкаського цукрового заводу, під час обшуку виявили листівку Спілки «Кого вибирати в Государственную Думу». Робітник цвяхового заводу О. Чернявський двічі потрапив у поле зору жандармів. У грудні 1906 р. в нього виявили листівки «Ко всем Черкаским работникам и работницам» Черкаської організації РСДРП, 32 примірники «Кого вибирати в Государственную Думу» ГК Спілки та 36 примірників. «Избирательная платформа РСДРП» ЦК РСДРП, отримані для поширення від спілківського діяча К. Семенова. 27 травня 1907 р. у Чернявського вилучили 32 відозви УСДС. Двічі ув'язнювався за революційну діяльність Л. Ринський, який вже в добу реакції, 22 листопада 1907 р., організував одноденний страйк на черкаському цвяховому заводі у зв'язку з початком розгляду цього дня в суді справи колишніх членів Державної думи. Черкаська міщанка Ф. Цейтлін була членом організації УСДС і в липні запрошувалася на конференцію цієї організації. Із згаданих діячів Спілки В. Бахір, М. Дацковський, Л. Ринський, Ф. Цейтлін та О. Чернявський на основі постанови міністра внутрішніх справ заслали адміністративним порядком в Архангельську губернію під гласний нагляд поліції терміном на 2 роки [32, 1, 2, 4, 6; 33, 92, 93; 24, 75].

Арешти таємною поліцією партійних працівників Української соціал-демократичної спілки поступово принесли потрібні для влади результати. В одному звіті, підготовленому ГК Української соціал-демократичної спілки 29 квітня 1907 р., називалася низка районів і населених пунктів (зокрема, Черкаси), в яких не було професійних революціонерів [34, 2]. Така ситуація негативно позначилася на діяльності місцевих партійних осередків.

Активні оперативні-розшукові заходи таємної поліції щодо Української соціал-демократичної спілки у часі співпали з розпуском II Державної думи та настанням реакції. Саме в цей час жандарми заарештували членів ГК Спілки з адресами та явками [24, 79-80]. Начальник Київського ГЖУ полковник Ковалевський з метою максимально скористатися виявленими документами, 4 червня 1907 р. надіслав інформацію своєму помічнику в Черкаському повіті з припискою «спішно». Вона містила конфіденційні спілчанські адреси: 1) Сміла «зубний лікар Родіновський» біля пошти, пароль «Вставте дерев'яний зуб»; 2) Черкаси, Музикальна вулиця, буд. 37 у дворі 2-хповерховий будинок, 2-й поверх кв. «Мойсей Таран», спитати «Розу», їй сказати потрібно бачити «Бейну» якщо «Бунд», потрібно бачити «Юрія» якщо Спілку [35, 87]. Зазначений документ

засвідчував, що на Черкащині продовжували працювати організації УСД Спілки, які тісно співпрацювали з єврейськими соціал-демократами з Бунду. Водночас, він показував більшу ефективність роботи жандармів, які виявляли керівні органи Української соціал-демократичної спілки та провадили «ліквідації» їхніх членів. Останні тенденції набули ще більшого поширення в добу реакції.

Висновки. Отже, у період революції 1905 – 1907 рр. у місті Черкаси та однойменному повіті сягнув широкого розмаху соціал-демократичний рух. Спочатку місцеві осередки РСДРП підпорядковувалися Київській провінційній організації, а після її об'єднання з Українською соціал-демократичною спілкою (березень 1906 р.) – діяли під керівництвом останньої. Однією з найпотужніших у Спілці була Черкаська організація, осередки якої активно діяли в низці населених пунктів. Про високий рівень організаційно-партійної роботи засвідчувало те, що місцеві активісти обрали делегата на V (Лондонський) з'їзд РСДРП. УСДС використовувала різноманітні форми роботи: партійці здійснювали агітаційно-пропагандистську діяльність серед робітників, селян і солдатів, організували страйки, закупляли зброю, спрямовували трудящих на підтримку партійних кандидатів на виборах до Державної думи. Наслідком роботи Спілки став високий рівень свідомості черкаських робітників і селян, рух яких набув організованості. Соціал-демократам активно протидіяли жандармські установи, представники адміністративної влади, які провадили арешти та заслання спілчан. Це призвело до послаблення роботи Української соціал-демократичної спілки наприкінці революції 1905 – 1907 рр.

Список використаної літератури та джерел:

1. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні, зародження, еволюція, діяльність, історична доля Кінець XIX століття – лютий 1917 р. Монографія / А. І. Павко. – Київ: Іван Федоров, 1999. – 248 с.
2. Кривобок О. П. Діяльність політичних партій та організацій на півночі Лівобережної України в кінці XIX – на початку XX ст.: монографія / О. П. Кривобок. Ніжин. держ. ун-т ім. М. В. Гоголя. – Ніжин: НДУ, 2011. – 202 с.
3. Федьков О. М. Політичні партії і селянство в 1905–1907 роки: Монографія / О. М. Федьков. – Кам'янець-Подільський: Абетка-Нова, 2007. – 248 с.
4. Мартиненко Н. М. Діяльність РСДРП (меншовиків) в Україні (1907–1914 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Наталія Миколаївна Мартиненко; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 25 с.
5. Голікова О. М. Меншовики в Україні у роки революції і громадянської війни (1917–1920 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Михайлівна Голікова; Харківський національний університет імені В. Каразіна. – Харків, 2000. – 20 с.
6. Чепурко О. О. Ідейні погляди та діяльність меншовиків Катеринославської губернії в 1903–1907 рр.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олександр Олексійович Чепурко; Дніпропетровський національний університет імені О. Гончара. – Дніпропетровськ, 2015. – 24 с.
7. Федьков О. М. Російський соціал-демократ Ісаак Біск і утворення Української соціал-демократичної спілки / О. М. Федьков // Питання історії України XIX – початку XX ст. – Київ: Інститут історії України НАН України, 2009. – Т. 24. – С. 256-275.
8. Федьков О. М. Становлення Української соціал-

- демократичної спілки / О. М. Федьков // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Медобори-2006, 2014. – Т. 24. – С. 240-254.
9. Федьков О. М. «Товариш Павлов» і розкол РВП / О. М. Федьков // Укр. іст. журнал. – 2015. – № 3. – С. 88-107.
10. Российский государственный архив Российской Федерации (далі – РГАСПИ). – Ф. 278. – Он. 1. – Ед. хр. 714.
11. Центральний державний історичний архів України в місті Києві (далі – ЦДІАУК). – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 1049.
12. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 1292.
13. ЦДІАУК. – Ф. 275. – Он. 1. – Спр. 907.
14. ЦДІАУК. – Ф. 318. – Он. 1. – Спр. 704.
15. Государственный архив Российской Федерации (далі – ГАРФ). – Ф. 102 ДП ОО. – 1906, I отд. – Он. 234. – Д. 9, ч. 7, ч. 2.
16. ЦДІАУК. – Ф. 442. – Он. 855. – Спр. 246.
17. ЦДІАУК. – Ф. 318. – Он. 1. – Спр. 1716.
18. Киевское слово. – 30 ноября 1905. – С. 2.
19. ГАРФ. – Ф. 102 ДП ОО. – 1906 / I отд. – Он. 235. – Д. 25, ч. 68.
20. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 1052 а.
21. ЦДІАУК. – Ф. 318. – Он. 1. – Спр. 765.
22. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 2056.
23. ЦДІАУК. – Ф. 442. – Он. 856. – Спр. 352.
24. Риш А. Очерки по истории украинской социал-демократической «Спилки» / А. Риш. – Харьков: Пролетарий, 1926. – 141 с.
25. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 1419.
26. ЦДІАУК. – Ф. 276. – Он. 1. – Спр. 85.
27. ЦДІАУК. – Ф. 318. – Он. 1. – Спр. 1720.
28. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 2034.
29. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 2009.
30. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 2010.
31. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 1720.
32. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 1989.
33. ЦДІАУК. – Ф. 276. – Он. 1. – Спр. 86.
34. ГАРФ. – Ф. 102 ДП, 4-Д. – Он. 1907. – Д. 131.
35. ЦДІАУК. – Ф. 274. – Он. 1. – Спр. 2054.

References:

1. Pavko, A. I. (1999). In A. I. Pavko (Ed.). *Political parties and organizations in Ukraine: founding, evolution, activities and historical fate. The late 19th century – February, 2017*. Kyiv: Ivan Fedorov, 248 (in Ukr.).
2. Kryvobok, O. P. (2011). In O. P. Kryvobok (Ed.). *Activities of political parties and organizations in the north of the Left-bank Ukraine in the late 19th – early 20th centuries*. Nizhyn: Nizhyn State University, 202 (in Ukr.).
3. Fedkov, O. M. (2007). In O. M. Fedkov (Ed.). *Political parties and peasants in 1905 - 1907*. Kamianets-Podilskyi: Abetka-Nova, 248 (in Ukr.).
4. Martynenko, N. M. (2007). In N. M. Martynenko (Ed.). *Activities of the RSDLP (Mensheviks) in Ukraine in 1907 – 1914, Extended Abstract of PhD in historical studies: 07.00.01*. Kharkiv: Kharkiv V. N. Karazin National University, 25 (in Ukr.).
5. Holikova O. M. (2000). In O. M. Holikova (Ed.). *Mensheviks in Ukraine during the revolution and civil war (1917 – 1920), Extended Abstract of PhD in historical studies: 07.00.01*. Kharkiv: Kharkiv V. N. Karazin National University, 20 (in Ukr.).
6. Chepurko, O. O. (2015). In O. O. Chepurko (Ed.). *Ideological opinions and activities of Mensheviks in the Katerynoslav government (province) in 1903 - 1907. Extended Abstract of PhD in historical studies: 07.00.01*. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovsk O. Honchar National University, 24 (in Ukr.).
7. Fedkov, O. M. (2009). *Russian social-democrat Isak Bisk and genesis of the Ukrainian Social Democratic Union*. *Pytannia istorii Ukrainy XIX – pochatku XX stolittia (The Problems of History of Ukraine in the 19th – early 20th century)*, 24, 256-275. Kyiv: Institute of Ukrainian History of the National Academy of Sciences of Ukraine (in Ukr.).
8. Fedkov, O. M. (2014). *Genesis of the Ukrainian Social Democratic Union*. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohienka. Istorychni nauky (Collection of Research Papers of the Ivan Ohienko Kamianets-Podilskyi National University. Historical Studies)*, 24, 240-254. Kamianets-Podilskyi: Medobory-2006 (in Ukr.).
9. Fedkov, O. M. (2015). “Comrade Pavlov” and split of the Revolutionary Ukrainian Party. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal (Ukrainian Historical Journal)*, 3, 88-107 (in Ukr.).
10. Russian State Historical Archive of the Russian Federation (hereinafter referred to as RSASPH). – Archive fund 278. – Series 1. – Archival unit 714 (in Russ.).
11. Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv (hereinafter referred to as CSHAUK). – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 1049 (in Ukr.).
12. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 1292 (in Ukr.).
13. CSHAUK. – Archive fund 275. – Series 1. – Archival unit 907 (in Ukr.).
14. CSHAUK. – Archive fund 318. – Series 1. – Archival unit 704 (in Ukr.).
15. State Archive of the Russian Federation (hereinafter referred to as SARF). – Archive fund 102, the Special Unit of Police Department. – 1906, unit 1. – Series 234. – Case 9, part 7, part 2 (in Russ.).
16. CSHAUK. – Archive fund 442. – Series 855. – Archival unit 246 (in Ukr.).
17. CSHAUK. – Archive fund 318. – Series 1. – Archival unit 1716 (in Ukr.).
18. *Kievskoe Slovo (Kyiv Word)*, November 30, 1905. – page 2 (in Russ.).
19. SARF. – Archive fund 102, the Special Unit of Police Department. – 1906 / unit 1. – Series 235. – Case 25, part 68 (in Russ.).
20. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 1052 a (in Ukr.).
21. CSHAUK. – Archive fund 318. – Series 1. – Archival unit 765 (in Ukr.).
22. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 2056 (in Ukr.).
23. CSHAUK. – Archive fund 442. – Series 856. – Archival unit 352 (in Ukr.).
24. Rish, A. (1926). *Outline of the History of the Ukrainian Social Democratic Union*. Kharkiv: Proletariy (in Russ.), 141.
25. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 1419 (in Ukr.).
26. CSHAUK. – Archive fund 276. – Series 1. – Archival unit 85 (in Ukr.).
27. CSHAUK. – Archive fund 318. – Series 1. – Archival unit 1720 (in Ukr.).
28. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 2034 (in Ukr.).
29. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 2009 (in Ukr.).
30. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 2010 (in Ukr.).
31. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 1720 (in Ukr.).
32. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 1989 (in Ukr.).
33. CSHAUK. – Archive fund 276. – Series 1. – Archival unit 86 (in Ukr.).
34. SARF. – Archive fund 102, the Unit 4 of Police Department. – Series 1907. – Case 131 (in Russ.).
35. CSHAUK. – Archive fund 274. – Series 1. – Archival unit 2054 (in Ukr.).

O.M. Fedkov

**THE ACTIVITY OF THE UKRAINIAN SOCIAL
DEMOCRATIC UNION OF THE RSDLP IN
CHERKASY REGION IN 1905- 1907**

Menshevist course of Russian social-democratic movement is one of poorly researched scientific problems. It remains underexplored on the regional level too. However, Menshevist organizations were very active, especially in Ukrainian governments (provinces) of the Russian Empire in the early 20th century. In 1906–1907 on the territory of the Dnieper Ukraine, they were part of the Ukrainian Social Democratic Union, a large group within the Russian Social Democratic Labour Party (RSDLP). Therefore, this article is aimed at characteristics of activities of Menshevist units included into the Union on the territory of Cherkasy City and Cherkasy District during the period of the first Russian revolution.

During the revolution (1905– 1907) the social-democratic movement was steadily growing in Cherkasy City and District of the same name. At the beginning, the local units of the RSDLP were subordinated to Kyiv provincial organization, and after it joined the Ukrainian Social Democratic Union (March, 1906) – they were managed by the latter. Cherkasy organization was one of

the most powerful units in the South-Kyiv District and in the entire Union. Union members were active in such towns as Horodyshe, Smila, at Bobrynska railway station and in a number of other settlements, including some villages of the district. The high level of institutional and party arrangements was proved by the fact that the local activists elected a delegate to the 5th RSDLP congress in London. The RSDLP applied various activity forms: the party members held outreach activities among workers, peasants and soldiers, organized industrial actions, purchased weapons, provided campaigns among the workfolk for social-democratic candidates at the elections to the Imperial Duma. Union's activities resulted in high level of social awareness of the Cherkasy Region peasants, whose rallies became quite regular and well organized. Social-democrats were actively opposed by gendarme bodies and representatives of administration authorities, who practiced arrests and casting into exile. Due to these factors, the Ukrainian Social Democratic Union activities faded up to the end of the revolution (1905–1907).

Thus, the author uses the new historic sources and scientific researches to find out that the units of the Ukrainian Social Democratic Union had strong impact on the territory of the Cherkasy Region. We believe that regional aspects of the history of Marxists (and other) political parties require further study.

